

ВПЛИВ КРЕАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ НА ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЇ ЗІ СТУДЕНТАМИ

Брюховецька О. В.

доктор психологічних наук, доцент,

професор кафедри психології та особистісного розвитку

ДЗВО «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України

вул. Січових стрільців, 52А, Київ, Україна

orcid.org/0000-0002-4884-2878

ciparisab011@gmail.com

Горова О. О.

доктор психологічних наук, доцент,

професор кафедри психології управління

ДЗВО «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України

вул. Січових стрільців, 52А, Київ, Україна

orcid.org/0000-0001-9005-9089

gorovaya.111@gmail.com

Пінчук Н. І.

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри психології управління

ДЗВО «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України

вул. Січових стрільців, 52А, Київ, Україна

orcid.org/0000-0003-1904-804X

tasya3@gmail.com

Ключові слова: *креативний потенціал, комунікація, викладач закладу вищої освіти, комунікативна толерантність, студентоцентристський підхід.*

У статті презентовано результати дослідження впливу креативного потенціалу викладача вищої школи на особливості комунікації з учасниками освітнього процесу. Виявлено, що креативний потенціал представлений у когорті викладачів вищої школи нерівномірно, а високими його показниками характеризується незначна кількість респондентів. При цьому констатовано відмінності у проявах креативного потенціалу викладачів закладів вищої освіти залежно від їх віку та статі.

Охарактеризовано особливості комунікації викладачів вищої школи зі студентами у контексті їх готовності реалізовувати студентоцентристський підхід у практиці професійної діяльності. Наведено дані про вміння викладачів розуміти та приймати індивідуальність студентів, тенденції їх оцінювати та схильність перевиховувати інших, орієнтуючись на себе як еталон, вміння приховувати неприємні почуття під час взаємодії та інші, що у цілому визначають комунікативну толерантність викладача як професійно важливу рису під час комунікації як зі студентами, так й іншими учасниками освітнього процесу.

Подано результати дисперсійного аналізу особливостей комунікації зі студентами викладачів закладів вищої освіти з різними рівнями креативного потенціалу. Виявлено статично значущі відмінності у взаємодії викладачів зі студентами: чим вищий їхній креативний потенціал, тим більше вони готові до конструктивної комунікації зі

студентами, реалізації студентоцентристського підходу у професійній діяльності.

Як перспективу дослідження запропоновано дослідження особливостей комунікації викладачів закладів вищої освіти залежно від низки організаційно-професійних чинників (стажу професійної діяльності, спеціалізації, посади, наявності наукового ступеня і вченого звання) тощо, а також розроблення та апробацію програми розвитку креативного потенціалу викладачів з урахуванням специфіки їх професійної комунікації.

THE INFLUENCE OF THE CREATIVE POTENTIAL OF A HIGHER EDUCATION TEACHER ON THE FEATURES OF COMMUNICATION WITH STUDENTS

Brukhovetska O. V.

*Doctor of Psychological Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Psychology and Personal Development
SHEI «University of Educational Management»
of National Academy of Educational Sciences of Ukraine
Sichovykh Striltsiv str., 52A, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-4884-2878
ciparisab011@gmail.com*

Gorova O. O.

*Doctor of Psychological Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Management Psychology
SHEI «University of Educational Management»
of National Academy of Educational Sciences of Ukraine
Sichovykh Striltsiv str., 52A, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0001-9005-9089
gorovaya.III@gmail.com*

Pinchuk N. I.

*Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Management Psychology
SHEI «University of Educational Management»
of National Academy of Educational Sciences of Ukraine
Sichovykh Striltsiv str., 52A, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-1904-804X
tacya3@gmail.com*

Key words: *creative potential, communication, teacher of higher education institution, communicative tolerance, student-centric approach.*

The article presents the research results on the influence of higher education institutions teacher creative potential on the peculiarities of communication with participants in the educational process. The results displayed the cohort of high school teachers have unevenly level of creative potential. However, a small number of respondents have a high performance of creative potential. There are differences in the manifestations of the creative potential of higher education institutions teachers due to their age and gender.

The study described the features of communication of high school teachers with students in the context of their readiness to implement a student-centric

approach in the practice of professional activity. The study performed the data on: teachers' ability to understand and accept students' individuality; tendencies to evaluate them and tendency to re-educate others; focusing on themselves as a standard; ability to hide unpleasant feelings when interacting; and others that generally define the teacher's communicative tolerance as a professionally important trait in communication students and other participants in the educational process.

The research showed the results of the variance analysis of the peculiarities of communication with students of teachers of higher education institutions with different levels of creative potential. There are statically significant differences in the interaction of teachers with students: the higher their creative potential, the more they are ready for constructive communication with students, the implementation of a student-centric approach in professional activities.

As a research perspective, a study of the peculiarities of communication between teachers of higher education institutions depending on several organizational and professional factors (professional experience, specialization, position, degree and academic title), etc., as well as the development and testing of a program to develop teachers' creative potential their professional communication.

Постановка проблеми. В умовах реформування вищої освіти, модернізації освітньої діяльності в контексті європейських вимог, розвитку інформаційного суспільства, вимог сьогодення розвиток креативного потенціалу викладачів закладів вищої освіти має чималу актуальність. Великого значення набувають формування креативного потенціалу викладачів вищої освіти, інноваційна, творча діяльність, що актуалізують потребу у висококваліфікованих креативних викладачах закладів вищої освіти, тобто фахівцях високої градації, здатних до інноваційного, креативного навчання. Креативність є головною якістю людини XXI ст., одним із пріоритетних напрямів сучасної освіти, що сприяє генерації нових знань, формуванню життєво важливих компетенцій, активному опануванню й упровадженню інноваційних ідей, розробленню нових інтерактивних методів і методик. Тому на особливу увагу заслуговують проблеми формування креативного потенціалу викладачів закладів освіти, здатних до реалізації творчої педагогічної діяльності [10], продукування і пошуку нових оригінальних ідей, що відхиляються від прийнятих схем мислення, успішного вирішення поставлених завдань нестандартним чином; набуття конструктивного нестандартного мислення і поведінки, усвідомлюючи та розвиваючи власний досвід, удосконалюючи засоби, способи і методи викладання в освітньому процесі [2]. Сучасна освіта потребує підготовки креативного фахівця, професіонала, здатного працювати у кризових умовах реального часу, адекватно реагувати на виклики, активізувати власний креативний потенціал, щоб сучасний випускник закладу вищої освіти був готовий виконати нові

несподівані професійні завдання, які перевищують набуті знання та досвід і потребують від них нестандартних креативних рішень.

Варто зазначити, що раніше основним завданням освіти вважалася передача знань і контроль їх засвоєння, тобто переважала когнітивна (пізнавальна) парадигма освіти), а в сучасних умовах інноваційного розвитку головними завданнями освіти є формування у студентів та учнів знань та вмінь критичного мислення, генерування ідей, створення інновації у різних сферах діяльності. Це засвідчує формування креативної (творчої) парадигми освіти [10], а когнітивна (пізнавальна) освіта стає тільки початковим етапом креативної (творчої) освіти. При цьому актуалізується потреба створення сприятливих умов для розвитку інтелекту, творчої продуктивної професійної діяльності, креативного й аналітичного (логічного) мислення під час організації освітнього процесу на засадах, які дають змогу «майбутньому фахівцеві виявити себе активним суб'єктом навчальної та майбутньої професійної діяльності, спроможним до визначення особистісних цілей і засобів їх досягнення» [7].

Застосування студентоцентристського підходу в освітньому процесу, а саме партнерські стосунки між викладачем і студентом (урахування потреб студентів, взаємоповага у взаєминах, автономність студента та ін.), забезпечують кінцевий результат навчання й уможливають подальше ефективне працевлаштування. Основу педагогічного спілкування викладачів і студентів становить комунікативна толерантність, «сутність якої зводиться до таких принципів навчання, які створюють оптимальні умови для формування культури гідності, самовираження того, хто навчається,

виключають страх перед неправильною відповіддю, призводять до активної діяльності на лекціях та семінарах» [13, с. 113–117].

Професія викладача є однією з найважливіших, оскільки від нього залежить різнобічність розвитку знань молодого покоління. Сучасне суспільство потребує не просто викладача-предметника, а фахівця з широким спектром життєвих і професійних компетенцій, сформованих на високому рівні. Так, зокрема, креативність визначають як цілісне утворення викладача закладу вищої освіти, що потребує активізації його творчого потенціалу, генерування, розвитку, прийняття і впровадження креативних ідей у практичну педагогічну діяльність у процесі викладання іноземної мови. Цю властивість викладач може реалізувати на високому рівні лише за сприятливих умов середовища протягом життя [11, с. 106–108], що, з одного боку, не залежить від рівня розвитку інтелекту, а з іншого – креативність потребує інтелектуального розвитку вище за середній рівень, що сприятиме творчій продуктивності у професійній діяльності [1, с. 5–8].

Креативність має стати невід’ємною характеристикою викладача, що передбачає вміння сприймати й нестандартно розв’язувати професійні проблеми, використовуючи найбільш оптимальні засоби, успішно взаємодіяти з оточенням, особливо за нестандартних ситуацій, утілюваних у спроможності створювати оригінальні продукти, які мають особистісну й соціальну значущість; у здатності до створення нового, у нетрадиційному підході до організації освітнього процесу, вмінні творчо вирішувати будь-які професійні проблеми, взаємодіяти зі студентами, колегами, батьками дітей, в умінні розвивати креативність. Саме з освіти викладачів завжди починається підвищення креативності в освітньому процесі [15, с. 220], їхньої здатності реалізувати різні види діяльності, які забезпечують розвиток мисленнєвих навичок: «порівняння порівнянь, класифікацію, послідовність, фокусування уваги, запам’ятовування, дослідження простору, дослідження часу, дослідження чисел, створення асоціацій, аналіз причинно-наслідкових зв’язків, прийняття рішень, вирішення проблем, креативне мислення» [16].

Окрім того, формування комунікативної толерантності, креативного потенціалу викладачів закладів вищої освіти тісно пов’язане з формуванням культури як головної її домінанти та ключового чинника, культурних цінностей, ціннісними орієнтаціями на інтелектуальний продукт. Креативність поєднує технології, талант і толерантність та входить в індекс глобальної креативності.

Варто зазначити, що проблеми креативності стали неодноразово були предметом широкого

наукового обговорення завдяки різному розумінню й тлумаченню цього феномену. Науковці висвітлювали значущість креативності для забезпечення особистісного розвитку керівників освітніх організацій [4], креативність як чинник формування комунікативної компетентності керівників освітніх організацій [5], як складову частину у структурі особистості обдарованої зростаючої молоді [12] тощо.

Водночас попри всю актуальність проблема впливу креативного потенціалу викладача вищої школи на особливості комунікації зі студентами практично була поза увагою науковців. Варто зазначити, що А. Скок, досліджуючи комунікативну толерантність викладача вищого навчального закладу, виявила недостатній рівень ставлення викладача до студентів, яке характеризується повагою й визнанням рівності студентів у ситуаціях комунікативної взаємодії, відмовою від домінування, урахуванням індивідуально-психологічних особливостей студентів у процесі спілкування та створенням умов для їх самореалізації [13, с. 113–117].

Метою статті є емпіричне вивчення особливостей креативного потенціалу викладача вищої школи та його впливу на особливості комунікації зі студентами.

Методика та організація дослідження. У дослідженні взяли участь 427 викладачів закладів вищої освіти України.

Креативний потенціал викладачів закладів вищої освіти вивчався за методикою «Оцінка творчого потенціалу особистості» [14, с. 67–68], яка дала змогу виявити рівень його сформованості.

Особливості комунікації з учасниками освітнього процесу вивчалися за методикою «Комунікативна толерантність» [3], шкалою «Позитивні відносини з оточуючими» методики К. Ріфф «Психологічне благополуччя» [6, с. 1–9], а також авторським варіантом методики «Аналіз ситуацій професійної взаємодії». Пропонувалися для аналізу ситуації ускладненої взаємодії зі студентами на кшталт «*На практичному занятті студент виявився невідповідним і заявив, що він нічого не зрозумів із лекції, натякаючи на провину викладача в подачі матеріалу. Ваші дії...*» або ж «*Ви поспішаєте на заняття, у цей час Вас зупиняє студент і просить його проконсультувати з незрозумілих йому питань навчального курсу*».

Оцінювалося здатність викладача запроваджувати студентоцентристський підхід у практиці своєї роботи за показниками «вміння встановити контакт зі студентом», «доброзичливість», «прагнення допомогти», «повага до студента» тощо.

Опрацювання результатів здійснювалося за допомогою комп’ютерної програми SPSS (версія 23.0).

Виклад основного матеріалу. Креативний потенціал, як зазначають В. Моляко і О. Музика, поєднує дванадцять складників, коли «у найпростішому, найкоротшому варіанті можна говорити про творчий потенціал як про ресурс творчих можливостей людини, здатність конкретної людини до здійснення творчих дій, творчої діяльності у цілому» [8, с. 14].

З огляду на специфіку професійної діяльності викладачів закладів вищої освіти, слід погодитися, що «творчість повинна стати нормою професійної діяльності та нормою підготовки до неї, тобто в кінцевому варіанті ми говоримо про те, що кожен фахівець має бути творчим. Звичайно, рівні творчої діяльності завжди будуть різними, оскільки в кожному конкретному випадку творчі можливості у кожного конкретного працівника детерміновані його здібностями, обдарованістю, талантом» [9, с. 1–4].

На першому етапі емпіричного дослідження нами вивчався рівень креативного потенціалу викладачів закладів вищої освіти (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл викладачів закладів вищої освіти за рівнями креативного потенціалу

Рівні	Кількість досліджуваних, %
низький	23,7
середній	65,8
високий	10,5

Як впливає з табл. 1, більше ніж для половини викладачів характерний середній рівень креативного потенціалу (65,8%). Це засвідчує потребу у наявності необхідних якостей, які спричиняють творчу діяльність, пошук нових ідей та рішень, але існують і певні проблеми, що ускладнюють реалізацію креативного процесу. У десятої частини викладачів виявлено високий рівень креативного потенціалу (10,5%). Окрім того, майже четверту

частину досліджуваних (23,7%) характеризує низький рівень креативності, що свідчить про труднощі в адекватній оцінці себе, власних можливостей, відсутність віри у себе, власні сили і можливості. А це також ускладнює прояв творчості, хоча за певних умов та власних зусиль і прагнень викладачі спроможні подолати цю проблему.

За результатами ANOVA виявлено особливості креативного потенціалу залежно від статі і віку досліджуваних. Зокрема, встановлено, що викладачів чоловічої статі характеризує зростання креативного потенціалу від початку трудової діяльності і до його завершення у віці понад 50 років ($p \leq 0,01$). Щодо викладачів жіночої статі, то креативний потенціал зростає до 30–40 років, а в подальшому впродовж професійного шляху з віком спадає ($p \leq 0,01$) (рис. 1).

На наступному етапі нашого дослідження за методикою В. Бойка вивчався рівень толерантної комунікації викладачів закладів вищої освіти у взаємодії зі студентами та її показники (табл. 2).

Як впливає з даних табл. 1, комунікативна толерантність у викладачів розвинута недостатньо. Високий її рівень виявлено лише у 40% досліджуваних, середній – у 59%, а низький – у 1%. Отримані результати свідчать про те, що більше ніж у половини викладачів є утруднення у взаємодії зі студентами. Так, це виявляється у категоричності або консерватизмі в оцінках людей (7,2%), нетерпимості до емоційних станів іншого (6,6%). При цьому значна частина викладачів виявляє тенденції оцінювати інших, орієнтуючись на себе як еталон (5,6%), схильні перевиховувати (5,6%). Це, ймовірно, зумовлено слабко розвинутими вміннями приховувати неприємні почуття під час взаємодії (5,2%), адаптивними здібностями у взаємодії з людьми (3,3%), уміннями вибачати іншому його помилки (2,8%), схильністю підганяти партнерів під себе (0,9%).

Таблиця 2

Розподіл викладачів закладів вищої освіти за рівнями толерантної комунікації у взаємодії зі студентами

Прояви толерантної комунікації	Рівні толерантної комунікації, кількість досліджуваних, %		
	низький	середній	високий
уміння розуміти та приймати індивідуальність іншого	2,3	36,5	61,1
тенденції оцінювати інших, орієнтуючись на себе як еталон	5,6	35,8	58,5
категоричність або консерватизм в оцінках людей	7,2	44,1	48,7
схильність підганяти іншого під себе	0,9	36,1	63,0
нетерпимість до емоційних станів іншого	6,6	38,9	54,6
уміння приховувати неприємні почуття під час взаємодії	5,2	40,7	54,1
схильність перевиховувати	5,6	33,7	60,7
уміння вибачати іншому його помилки	2,8	41,7	55,5
адаптивні здібності у взаємодії з людьми	3,3	47,5	49,2
Комунікативна толерантність	1,0	59,0	40,0

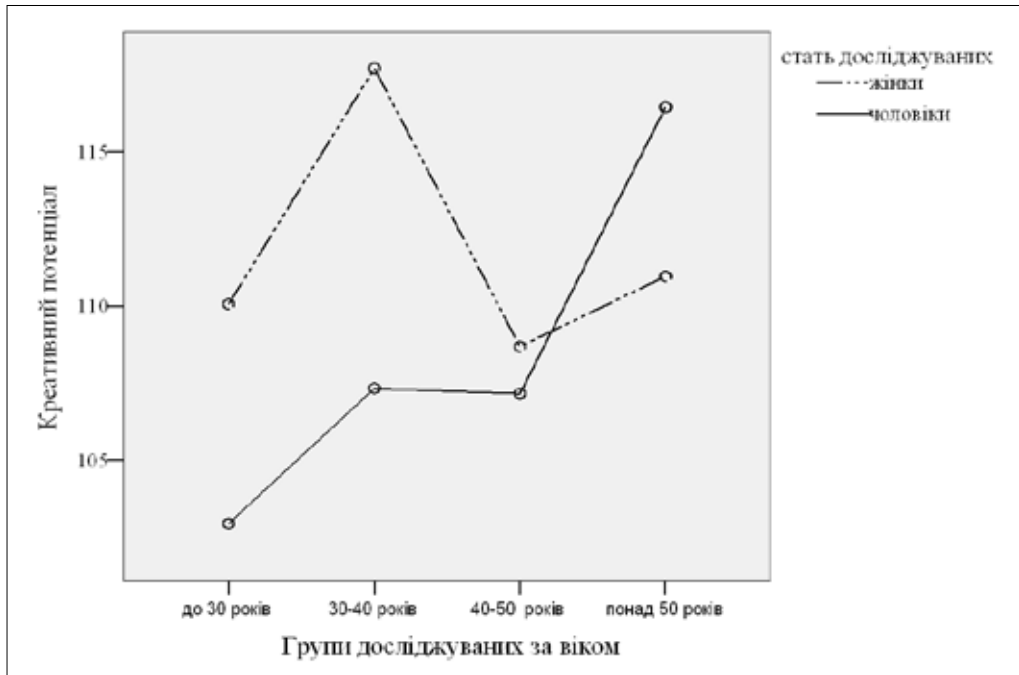

Рис. 1. Креативний потенціал викладачів закладів вищої освіти залежно від віку та статі

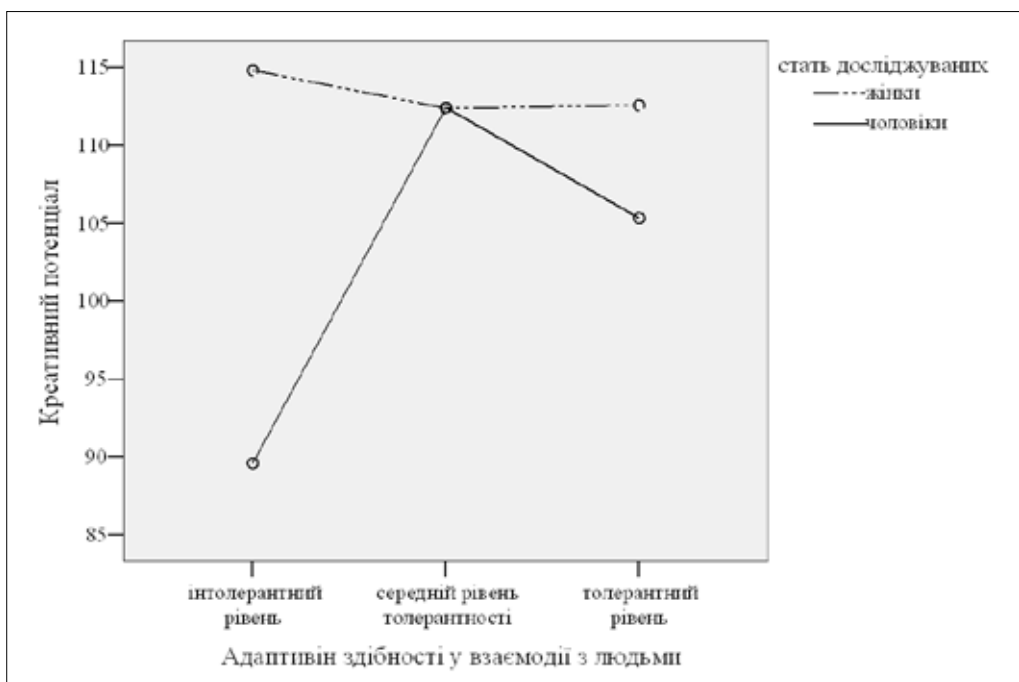

Рис. 2. Креативний потенціал викладачів закладів вищої освіти залежно від адаптивних здібностей у взаємодії з людьми

За результатами дисперсійного аналізу виявлено особливості комунікативної інтолерантності викладачів залежно від статі і креативного потенціалу. Установлено статистично значущі відмінності за показниками «уміння розуміти та приймати індивідуальність іншого», «уміння приховувати неприємні почуття під час взаємодії», «адаптивні здібності у

взаємодії з людьми», зростання яких спостерігається особливо у викладачів чоловічої статі.

У жінок ці залежності практично не виявлено. Так, зокрема, на рис. 2 представлено особливості взаємозв'язку креативного потенціалу і адаптивних здібностей викладачів у взаємодії з іншими людьми ($p \leq 0,01$).

Окрім того, досліджено особливості позитивних відносин викладачів вищої освіти з оточуючими, адже викладачу вищої школи надзвичайно важливо встановлювати довірливі стосунки з людьми. Цей показник свідчить також про бажання розуміти, турбуватися про інших людей, вміння знаходити компроміси у взаємодії тощо.

Результати показали недостатній рівень позитивних відносин з оточуючими (табл. 3). Лише десята частина досліджуваних виявила високий рівень (11,5%), більше ніж половину викладачів характеризує середній рівень (63,8%), а четверта частина досліджуваних володіє низьким рівнем позитивних взаємин з оточуючими (24,7%). Отже, виявлено недостатній рівень прояву, що свідчить про утруднення у встановленні довірливих стосунків, відвертості, турботі про інших людей.

Таблиця 3

Розподіл викладачів закладів вищої освіти за рівнями позитивних стосунків з оточуючими

Рівні	Кількість досліджуваних, %
низький	24,7
середній	63,8
високий	11,5

Окрім того, встановлено статистично значущі відмінності щодо показника креативного потенціалу залежно від рівня позитивних відносин викладачів закладів вищої освіти з оточуючими ($p < 0,01$) (рис. 3).

Як видно з рис. 3, креативний потенціал викладачів закладів вищої освіти як чоловічої, так і жіночої статі у цілому, зростає з умінням налагоджувати позитивні стосунки з оточуючими, тобто чим вище рівень позитивних взаємин з оточуючими, тим вище рівень прояву креативного потенціалу, особливо у викладачів жіночої статі. У чоловіків також спостерігається зростання на рівні тенденції ($p < 0,01$).

За результатами аналізу відповідей за авторською методикою у ситуаціях ускладненої взаємодії зі студентами встановлено високий рівень готовності до студентоцентристського підходу у професійній діяльності у 44,7% досліджуваних. При цьому 55,3% викладачів усе ж відчувають проблеми в комунікації зі студентами, реалізації студентоцентристського підходу у професійній діяльності (табл. 4).

Виявлено статично значущі відмінності у взаємодії викладачів зі студентами ($p < 0,01$) (рис. 4).

Таблиця 4

Розподіл викладачів закладів вищої освіти за рівнями готовності до студентоцентристського підходу у професійній діяльності

Рівні	Кількість досліджуваних, %
низький	21,1
середній	34,2
високий	44,7

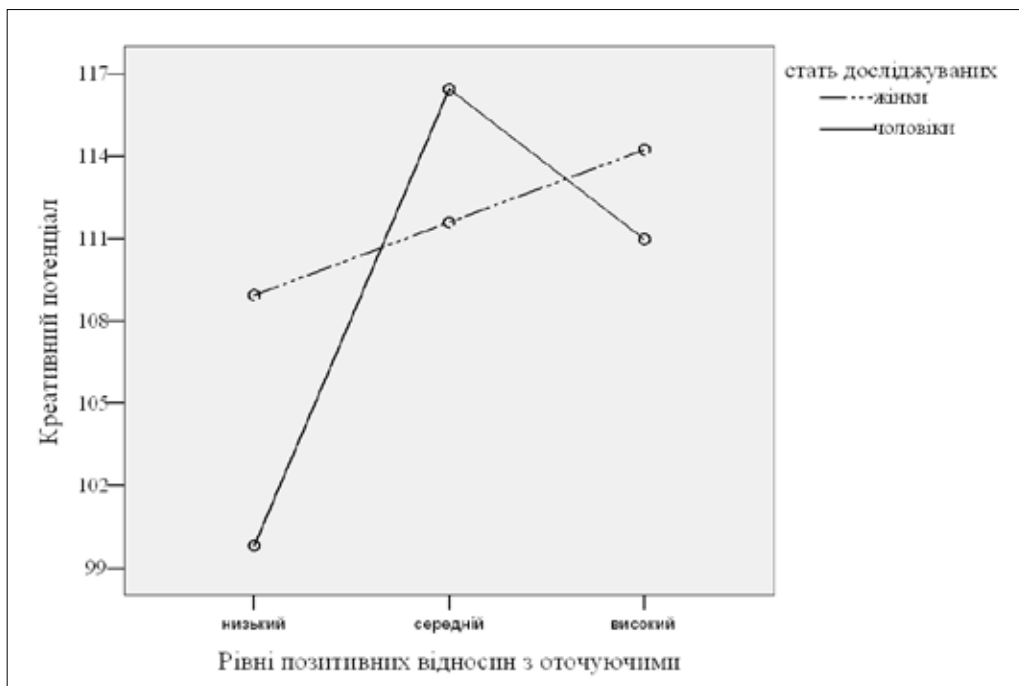

Рис. 3. Креативний потенціал викладачів закладів вищої освіти залежно від рівнів позитивних відносин з оточуючими

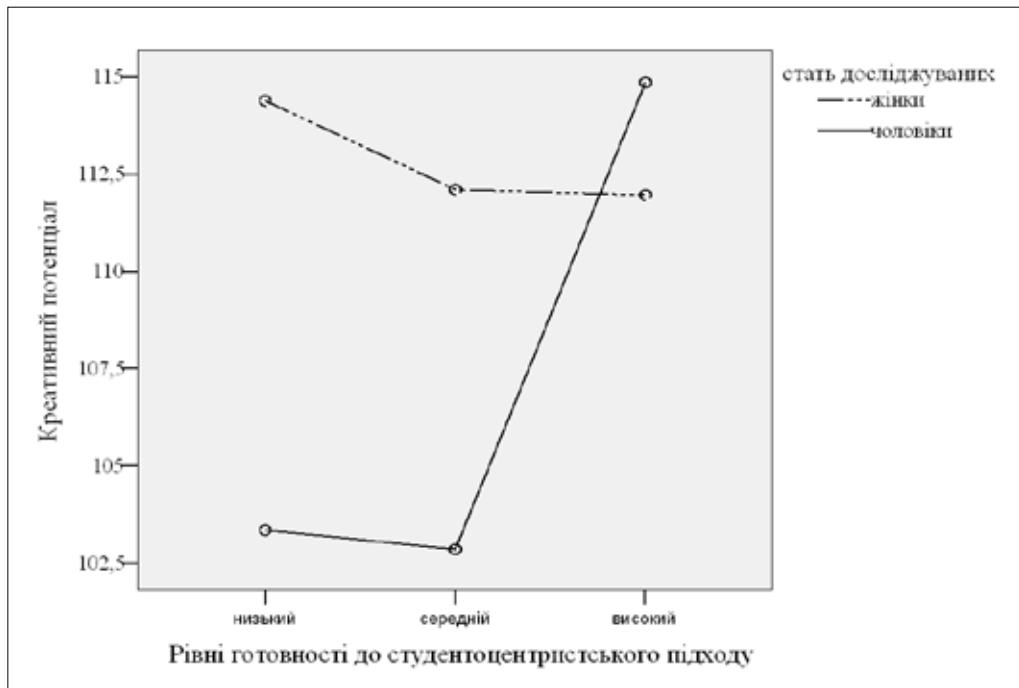

Рис. 4. Креативний потенціал викладачів закладів вищої освіти залежно від рівнів готовності до студентоцентристського підходу

Із рис. 4 видно, що у жінок креативність практично не впливає на реалізацію студентоцентристського підходу у професійній діяльності, а у чоловіків чим вищий їхній креативний потенціал, тим більше вони готові до конструктивної комунікації зі студентами, реалізації студентоцентристського підходу у професійній діяльності ($p < 0,01$).

Висновки. Отже, сучасна освіта потребує креативних викладачів, професіоналів, здатних працювати у кризових умовах реального часу, адекватно реагувати на виклики, активізувати власний креативний потенціал. За результатами емпіричного дослідження виявлено недостатній рівень креативного потенціалу у когорті викладачів вищої школи. Констатовано відмінності у проявах креативного потенціалу викладачів закладів вищої освіти залежно від їх віку та статі.

Виявлено особливості комунікації викладачів вищої школи зі студентами у контексті їхньої

готовності реалізовувати студентоцентристський підхід у практиці професійної діяльності. Установлено статистично значущі відмінності щодо особливостей комунікації зі студентами викладачів закладів вищої освіти залежно від рівнів креативного потенціалу: чим вищий їхній креативний потенціал, тим більше вони готові до конструктивної комунікації зі студентами, реалізації студентоцентристського підходу у професійній діяльності.

Перспективним, на нашу думку, є дослідження особливостей комунікації викладачів закладів вищої освіти залежно від низки організаційно-професійних чинників (стажу професійної діяльності, спеціалізації, посади, наявності наукового ступеня і вченого звання) тощо, а також розроблення та апробація програми розвитку креативного потенціалу викладачів з урахуванням специфіки їхньої професійної комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балахтар К.С. Креативна складова в структурі готовності до професійної діяльності викладачів іноземної мови. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. Т. 1. Вип. 6. С. 5–8.
2. Балахтар К.С., Москальова А.С. Креативність педагогічних працівників як чинник їхнього суб'єктивного благополуччя : спецкурс для викладачів іноземних мов. Київ : Талком, 2020. 86 с.
3. Бойко В.В. Коммуникативная толерантность : методическое пособие. Санкт-Петербург : МАПО, 1998. 24 с.
4. Бондарчук О.І. Креативність і когнітивне забезпечення особистісного розвитку керівників освітніх організацій. *Наука і освіта*. 2010. С. 4–7.
5. Брюховецька О.В. Креативність як чинник формування комунікативної компетентності керівників освітніх організацій. *Наука і освіта*. 2010. С. 151–155.

6. Карсканова С.В. Опитувальник «Шкали психологічного благополуччя» К. Ріфф: процес та результати адаптації. *Практична психологія та соціальна робота*. 2011. № 1. С. 1–9.
7. Кудрявцева Т.О. Студентоцентроване навчання як сучасна парадигма вищої освіти. *Педагогічні читання*. 2018. URL: <https://college.nuph.edu.ua/педагогічні-читання-2018>.
8. Моляко В.О., Музика О.Л. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень. Житомир : Рута, 2006, 320 с.
9. Моляко В.О. Психологія творчості – нова парадигма дослідження конструктивної діяльності людини. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. № 8. С. 1–4.
10. Олексенко Р.І. Формування концепції креативної особистості як фактор креативно-знаннєвої економіки в умовах викликів глобалізації. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2017. Вип. 71. С. 118–126. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpvgvzdia_2017_71_16.
11. Панчук О.П. Розвиток творчих здібностей майбутнього фахівця фізико-технологічного профілю як складової професійної компетентності. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка*. 2016. Вип. 22. С. 106–108.
12. Пінчук Н.І. Креативність у структурі особистості технічно обдарованих підлітків. *Наука і освіта*. 2010. С. 357–359.
13. Скок А.Г. Комунікативна толерантність викладача вищого навчального закладу. *Актуальні проблеми психології. Соціальна психологія. Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2005. Т. 1. Ч. 15. С. 113–117.
14. Фетіскін Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Соціально-психологічна діагностика розвитку особистості і малих груп. Москва : Інститут психотерапії, 2002. 490 с.
15. Rinkevich J.L. Creative Teaching: Why it Matters and Where to Begin. *Clearing House*. 2011. № 84(5). P. 219–223. DOI:10.1080/00098655.2011.575416.
16. Puchta H., Willims M. Teaching Young Learners to Think. CUP : Cambridge, 2012.

REFERENCES

1. Balakhtar K. S. (2019). Kreatyvna skladova v strukturі hotovnosti do profesiinoini diialnosti vykladachiv inozemnoi movy [Creative component in the structure of readiness for professional activity of foreign language teachers]. *Teoriia i praktyka suchasnoi psykholohii*. Zaporizhzhia : Klasychnyi pryvatnyi universytet, 2019. 1(6), 5–8 [in Ukrainian]
2. Balakhtar K. S. & Moskalova A. S. (2020). *Kreatyvnist pedahohichnykh pratsivnykiv yak chynnyk yikhnoho subiektyvnoho blahopoluchchia* [Creativity of teachers as a factor of their subjective well-being] : spetskurs dlia vykladachiv inozemnykh mov. Kyiv : Talkom [in Ukrainian]
3. Boiko V. V. (1998). *Kommunikatyvnaia tolerantnost* [Communicative tolerance] : metodycheskoe posobyе. Sankt-Peterburh : MAPO, 1998. [in Russian]
4. Bondarchuk O. I. (2010). Kreatyvnist i kohnityvne zabezpechennia osobystisnoho rozvytku kerivnykiv osvitnikh orhanizatsii [Creativity and cognitive support of personal development of heads of educational organizations]. *Nauka i osvita*, 2010. 4–7. [in Ukrainian]
5. Briukhovetska O. V. (2010). Kreatyvnist yak chynnyk formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti kerivnykiv osvitnikh orhanizatsii [Creativity as a factor in the formation of communicative competence of leaders of educational organizations]. *Nauka i osvita*, 2010. 151–155. [in Ukrainian]
6. Karskanova S. V. (2011). Opytuvalnyk «Shkaly psykholohichnoho blahopoluchchia» K. Riff: protses ta rezultaty adaptatsii [Questionnaire «Scales of psychological well-being» K. Riff: the process and results of adaptation]. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota*, 2011. 1, 1–9 [in Ukrainian]
7. Kudriavtseva T. O. (2018). Studentotsentrovane navchannia yak suchasna paradyhma vyshchoi osvity [Student-centered learning as a modern paradigm of higher education]. *Pedahohichni chytannia 2018*. Vidtvoreno z <https://college.nuph.edu.ua/pedahohichni-chytannia-2018> [in Ukrainian]
8. Moliako V. O., Muzyka O. L. (red) (2006). *Zdibnosti, tvorchist, obdarovanist : teoriia, metodyka, rezultaty doslidzhen* [Abilities, creativity, talent : theory, methods, research results]. Zhytomyr: Vyd-vo Ruta, 2006 [in Ukrainian]
9. Moliako V. O. (2004) *Psykholohiia tvorchosti – nova paradyhma doslidzhennia konstruktyvnoi diialnosti liudyny* [Psychology of creativity – a new paradigm for the study of constructive human activity]. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota*, 2004. 8, 1–4 [in Ukrainian]
10. Oleksenko R. I. (2017). Formuvannia kontseptsii kreatyvnoi osobystosti yak faktor kreatyvno-znannievoi ekonomiky v umovakh vyklykiv hlobalizatsii [Formation of the concept of creative personality as a factor of creative-knowledge economy in the conditions of globalization challenges]. *Humanitarnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii*, 2017. 71, 118–126. Vidtvoreno z http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpvgvzdia_2017_71_16 [in Ukrainian]

11. Panchuk O. P. (2016). Rozvytok tvorchykh zdibnosti maibutnoho fakhivtsia fizyko-tekhnologichnoho profilu yak skladovoi profesiinoi kompetentnosti [Development of creative abilities of the future specialist of physical and technological profile as a component of professional competence]. *Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu im. Ivana Ohienka*. 2016. 22, p. 106–108 [in Ukrainian]
12. Pinchuk N. I. (2010). Kreatyvnist u strukturi osobystosti tekhnichno obdarovanykh pidlitkiv [Creativity in the personality structure of technically gifted adolescents]. *Nauka i osvita*, 2010. P. 357-359 [in Ukrainian]
13. Skok A. H. (2005). Komunikatyvna tolerantnist vykladacha vyshchoho navchalnoho zakladu [Communicative tolerance of a teacher of higher education]. *Aktualni problemy psykholohii. Sotsialna psykholohiia. Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia*. Kyiv : Instytut psykholohii imeni H. S. Kostyuka. 1(15), p. 113–117 [in Ukrainian]
14. Fetiskin N. P., Kozlov V. V., & Manuilov H. M. (2002). *Sotsialno-psykholohichna diahnozyka rozvytku osobystosti i malykh hrup* [Socio-psychological diagnosis of personality development and small groups]. Moskva: Instytut Psykhoterapii [in Russian]
15. Rinkevich J. L. (2011). Creative Teaching: Why it Matters and Where to Begin. *Clearing House*. 84 (5), 219-223. DOI:10.1080/00098655.2011.575416 [in English]
16. Puchta H., Willims M. (2012). *Teaching Young Learners to Think*. – CUP : Cambridge [in English]